

Вісник Національної академії оборони України. Зб-к наук. праць. – К.: НАОУ, 2008. – Вип. 3 (7). – 151 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова:

Радецький В.Г., генерал армії України, начальник Національної академії оборони України, кандидат історичних наук

Члени:

Вербицький В. В., доктор педагогічних наук, професор

Іващенко Л. Я., доктор педагогічних наук, професор

Лігоцький А. О., доктор педагогічних наук, професор, полковник

Нещадим М. І., доктор педагогічних наук, професор

Стефаненко П. В., доктор педагогічних наук, професор, полковник

Ягунов В. В., доктор педагогічних наук, професор, полковник

Ложкін Г. В., доктор психологічних наук, професор

Малхазов О. Р., доктор психологічних наук, доцент

Моляко В. О., доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН

Охременко О. Р., доктор психологічних наук, професор

Стасюк В. В., доктор психологічних наук, професор

Голуб В. Й., доктор історичних наук, професор

Карпенко М. Ф., доктор історичних наук, професор

Рибак М. І., доктор історичних наук, професор

Уткін О. І., доктор історичних наук, професор

Шевчук В. П., доктор історичних наук, професор

Мосов С. П., доктор військових наук, професор

Семон Б. Й., доктор технічних наук, професор, генерал-майор

Богайчук В. Ж., кандидат політичних наук, доцент, полковник

Мулява В. Д., кандидат філософських наук, доцент

Осьодло В. І., кандидат психологічних наук, доцент, полковник

Руденко М. В., кандидат педагогічних наук, доцент, полковник

РЕДАКЦІЯ:

Редактор – **Стасюк В.В.**, доктор психологічних наук, професор

Заступник редактора – **Сокаль І.І.**, кандидат історичних наук

Відповідальний секретар – **Богайчук В.Ж.**, кандидат політичних наук, доцент

Засновник – Національна академія оборони України

Виходить 6 разів на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію збірника КВ № 10971 від 13.02. 2006 р.

Згідно постанови президії ВАК України від 14. 06. 2007 р. № 1-05/6 збірник “Вісник Національної академії оборони України” визнано фаховим виданням у галузі педагогічних та психологічних наук.

Вид видання – збірник наукових праць

Сфера розповсюдження – загальнодержавна

Адреса редакції:

Київ-049, Повітрофлотський проспект, 28

Телефон для довідок: 271-06-23, 271-06-29

ЗМІСТ

Питання педагогіки

<i>Бондаренко Н. А.</i> Педагогічні умови використання особистісно-орієнтованих технологій навчання у формуванні професійної етики магістрів військово-соціального управління.....	5
<i>Верхоланцев Г. О.</i> Проектування, створення та використання мультимедійних презентацій у навчально-виховному процесі ВВНЗ.....	10
<i>Гринчук В. О.</i> Педагогічні умови ефективного функціонування системи військово-патріотичного виховання курсантів (студентів) у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України	18
<i>Добровольський В. Б.</i> Обґрунтування структури та змісту моделі фізичної підготовки курсантів-жінок.....	23
<i>Златніков В. Г.</i> Зв'язок аудіювання з іншими видами мовленнєвої діяльності.....	26
<i>Зонь В. В., Шилова О. І.</i> Виховання соціальної відповідальності особистості майбутнього менеджера як наріжний шлях розвитку її духовності.....	30
<i>Колісник О. Л.</i> Аналіз провідних якостей особистості майбутніх офіцерів з гуманітарних питань у вищих військових навчальних закладах.....	34
<i>Маслов В. С., Панченко В. Ф.</i> Обґрунтування планування методичної підготовки з навчальної дисципліни „фізичне виховання, спеціальна фізична підготовка і спорт” курсантів вищих військових навчальних закладів.....	39
<i>Науменко М. І., Приходько Ю. І.</i> Методологічні аспекти військової освіти.....	45
<i>Петрачков О. В.</i> Аналіз взаємозв'язку між параметрами фізичного здоров'я та рівнем фізичних якостей у військовослужбовців строкової служби.....	52
<i>Хацановський В. С.</i> Педагогічний аналіз підготовки миротворчого контингенту і персоналу в Збройних Силах України до участі в міжнародних миротворчих операціях.....	56
<i>Цікра І. О.</i> Зміст підготовки військових фахівців крізь призму розвитку військової освіти України.....	61

Питання психології

<i>Горбенко Ю. Л.</i> Психологічний аналіз ролі України в світових процесах.....	66
<i>Ложкін Г. В., Волянук Н. Ю.</i> Психологія конфліктної взаємодії у військовому колективі.....	71
<i>Малахов М. А.</i> Психологічні особливості адаптації військовослужбовців до умов миротворчих операцій.....	76
<i>Мась Н. М.</i> Психолого-педагогічні умови формування професійної компетентності курсантів ВНЗ.....	82
<i>Мосов С. П., Охременко О. Р.</i> Психосемантичний аналіз професійного самовизначення військовослужбовця.....	88
<i>Осьодло В. І.</i> Професійне становлення особистості офіцера.....	92
<i>Приходько І. І.</i> Психологічні аспекти професійної придатності військовослужбовців військової служби за контрактом у внутрішніх військах МВС України.....	97
<i>Радкович І. П., Черняк А. І.</i> Формування антиманіпуляційних психологічних настанов у військовослужбовців як важливий чинник високого морально-бойового духу	102

Горбенко Ю. Л., кандидат психологічних наук,
начальник кафедри ВІТІ НТУУ "КПІ" (м. Полтава)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЛІ УКРАЇНИ В СВІТОВИХ ПРОЦЕСАХ

У статті розкривається один із варіантів визначення ролі України в світових процесах. Використовуючи психологічні закономірності розвитку особистості та цивілізації обґрунтовується її призначення – культ свободи та духовного розвитку.

В статті розкривається один із варіантів определения ролі України в мировых процессах. Используя психологическую закономерность развития личности и цивилизации, обосновывается ее назначение – культ свободы и духовного развития.

In the article one of variants of determination of role of Ukraine opens up in world processes. Using psychological conformity to the law of development of personality and civilization, its setting is grounded – cult of freedom and spiritual development.

Україна, як соціальний організм, має свої закономірності розвитку, розгорнуті у часі та просторі. При цьому особисте "Я" кожного члена цієї спільноти як нескінченна система доцентрових та відцентрових бажань та вподобань знаходиться безпосередньо в середині того, що є нашим спільним. В українців є своє призначення, яке опосередковане минулим розвитком і баченням свого майбутнього одночасно, і ми завжди всередині і того, і того.

Взаємовплив процесів розвитку цивілізації, нації та особистості має свої точки взаємоперетину. В цій роботі ми спробуємо проаналізувати виявлені у сучасній психологічній науці закономірності такого розвитку і, спираючись на них, під іншим ракурсом побачити роль України та українців у світових процесах.

З точки зору історії, Україна — нова країна. Її сучасна територія виникла в результаті новітнього поділу території. Україна перебуває на межі розвитку основних цивілізацій. Різні філософії і світогляд, різні економічні устрої і державні моделі. В таких місцях народжуються нові якості народів і нова місія держав.

На сьогоднішній день існує достатньо багато теорій, в яких вчені намагаються дослідити роль України у світі. У ході виконання однієї із останніх науководослідницьких робіт з проблеми "Вивчення взаємодії онто-, філо- та культурогенетичних детермінант психіки людини" (державний реєстраційний номер 0100U000093) під керівництвом завідувача лабораторією загальної та етнічної психології Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України Чепи М. — Л. А. проголошено положення про те, "що закономірності людського онтогенезу можуть слугувати ключем до віднайдення закономірностей розвитку людської цивілізації" [14, с. 111-112].

Використовуючи висновки провідних сучасних науковців [4,7,8,9,14,18] та історичні факти, ми спробуємо розкрити деякі закономірності розвитку українського народу, при цьому ми паралельно будемо давати сутнісні рівні людського розвитку в онтогенезі та духовного розвитку християнства як цивілізаційного процесу.

Варіант співставлення цих трьох паралелей, був запропонований українським психологом В.В. Клименком [2 - 4]. Він вважає, що є достатньо підстав для припущення, "що у випадку застосування відображення Пуанкаре до аналізу лінії життєвого шляху людини координати можуть позначати кризові періоди розвитку людини, перехід від одного якісно своєрідного етапу психічного розвитку до іншого. ... Цю залежність можна виразити числами Фібаначчі та пропорцією "золотого перетину". (Ряд Фібаначчі має такий вигляд: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89 тощо, де кожне наступне число є сумою двох попередніх.) В.В. Клименко наголошує, що йдеться про "прогресивні зміни в людині, яка нормально народилась і нормально, природно розвивається, яка не має спадкових хвороб і травм мозку" [2, с. 115]. Характеристики "пропонованих періодів і точок біфуркації, що їх розділяють, числові значення яких отримано на основі ряду Фібаначчі, практично збігаються з межами періодів вікового розвитку, виділених нами емпіричним шляхом" [14, с.15—16].

І далі Чепи М. — Л. А. продовжує: "у цій ситуації майже єдиним коректним застосуванням віднайденної закономірності з використанням всієї потужності ряду Фібаначчі може бути застосування її щодо єдиної у земній історії безсмертної людини — Ісуса Христа. Така процедура правомірна ще й з огляду на те, що християнська церква розглядається теологами як земне тіло Христа, а тому можемо розгля-

дати і тлумачити «божественну пропорцію» та числа Фібаначчі починаючи з 55 в аспекті поворотних віх історії християнства. Для початку окреслимо всі доступні на цей час для неспекулятивного аналізу члени ряду Фібаначчі. Ними, на нашу думку, можуть бути 55, 89, 144, 233, 377, 610, 987, 1597, 2584. З огляду на те, що християнське літочислення починається від народження Христа, вказані числа позначатимуть роки нашої доби» [14, с.123].

Використовуючи описані вище припущення, ми розглянемо основні етапи історичного розвитку нашої країни і проведемо паралель - зародження і розвиток християнської ідеології та онтогенетичний розвиток людини.

У психологічній літературі є достатньо багато різних варіантів класифікації періодів онтогенетичного розвитку людини [7, 9,10,13,15,17,19,21,22]. Практично всі варіанти періодизації пов'язані з певними кризами у розвитку особистості. Кризи, як правило, виявляються у протиставленні основних факторів (біологічних, соціальних та психологічних), які впливають на формування індивіду.

З метою спрощення сприймання матеріалу, в даній роботі, ми розкриємо тільки три основні суперечності: народження як протиставлення біологічного та соціального факторів (за Чепю М. – Л. А організмий рівень буття); становлення особистості як протиставлення соціального та психологічного факторів (за Чепю М. – Л. А особистісний етап); становлення особистості як протиставлення психологічного та біологічного факторів (за Чепю М. – Л. А духовний етап).

Отже, моментом народження українського народу вважається період Київської Русі. При цьому розвиток народу, який перебував в межах сучасної української території, відбувався в умовах пограниччя землеробських цивілізацій західного і східного типу за активної їх взаємодії через посередництво «варварської» скотарської культури.

Згідно з поглядами Чепи М. – Л. А., який вперше у психологічній науці поставив проблему теоретико-експериментального вивчення, перетворення і переосмислення окцидентальних і орієнтальних чинників через призму індивідуальної та етнічної психології українського народу, «велике значення має та обставина, .. що в рамках «фронтирних» цивілізацій жодна з тенденцій еволюції контактуючих культур в принципі не може стати або домінуючою, аж до того часу, доки не зникне чужорідність». Це впливає з визначальних структурних особливостей («межових») цивілізаційних систем — переважання на-

чал (основ) багатоманітності над началом єдності. Всякій тенденції в таких тенденціях з необхідністю протистоїть контртенденція, яка досить сильна для того, щоб перешкодити перетворенню превалюючої тенденції на безумовну доміную розвитуку ... У таких умовах, суспільство прагне до набуття цілісності духовно-ціннісного фундаменту культури... Реалізація цих прагнень передбачає зміну самого типу культури: або трансформацію «межової» етнокультурної спільноти в самостійну культурну систему» [18, с.306].

У такі загальносвітові обставини попав український народ, на нашу думку, не випадково. На думку Чепи М. – Л. А «найбільш характерним, яскравим почуттям, яке переживають люди «фронтиру», є свобода. Це може бути як свобода від класових та суспільних обмежень, так і свобода від свого минулого. Характерний «портрет» людини фронтиру - гордий, вільний індивідуаліст, авантюрист, стихійний демократ» [18, с.305]. Тобто, у кожного українця, визнаємо ми це чи не визнаємо, генетично закладено почуття свободи.

Виокремлення людини як організму пов'язане з кризою народження, а для утворення «тілесного буття» держави необхідна міцна економіка як запорука виживання у агресивному середовищі.

У той період важливу роль у піднесенні Києва відіграло розташування його на великому торговому шляху «із варягів у греки», тим самим сама природа дарувала українцям унікальні умови для розвитку.

Таке розташування давало можливість українському народу стати провідною державою тогочасного світу. Крім того, Володимир Великий (980—1015) упровадив новий конструктивніший підхід до управління державою. На відміну від попередників у центрі його уваги був насамперед добробут володінь, а не загарбання земель і збір данини. Власне, за його князювання Русь почала підноситися як цілісне суспільство й держава.

В основі цієї нової західної орієнтації лежало його прагнення підпорядкувати собі головні торгові шляхи на захід, а також прокласти інші шляхи на Константинополь. Внаслідок цих надбань володіння Володимира стали найбільшими в Європі.

Для України 988 рік — це криза духовного народження, перехід до особистісного етапу. За вищезазначеним рядом Фібаначчі, дата — 987 рік. Це рік кризи, або точка біфуркації перетину загальноцивілізаційної тенденції до єдності з тенденцією до багатоманітності. Чи випадкове таке співпадіння? Якщо не випадкове, то основне призначення народженої нації — духовний розвиток цивілі-

зації. Таку думку поділяє і Пачовський В. у поетичній формі, позначаючи український месіанізм метафорою “Золоті Ворота Європи до Азії з церквою Благовіщення для усіх народів” [8; с. 43].

Фаза народження є болісною та пов’язаною із запереченням біологічної прив’язаності до іншого середовища.

Для України це період економічного застою. Багато істориків вважають, що після монголо-татарської навали українці перестали існувати як нація. Але є достатньо історичних документів, які підтверджують, що українці не тільки існували, але, як це не парадоксально, були одним із найосвідчених народів того часу. Якщо співставити ознаки цього періоду з періодами становлення особистості, то це буде “особистісний” етап. Його початком є входження у соціальне середовище.

Цей період для України того часу знову підтвердив її призначення – культ свободи та духовного розвитку. В епоху європейського Відродження і Реформації, коли провідну роль у розвитку цивілізацій та держав грає освіта, український народ, завдяки боротьбі протилежних тенденцій Росії та Польщі став першим у Європі по кількості навчальних закладів, не маючи при цьому своєї державності. У 16-17 столітті завдяки намаганням поляків окатоличити населення з’являлись католицькі колежіуми та школи. Крім того, були побудовані протестантські колежіуми та школи. На противагу намаганням полонізації з’являються братські школи та школи підвищеного типу, а також монастирські та парафіяльні православні школи, в подальшому полкові та січові школи, школи мандрівних дяків. Всім відомий факт, що досвід братських шкіл України вивчав засновник Педагогічної науки, видатний чеський педагог Я.-А. Коменський [5].

Поширення шкіл і друку розбудило колись пасивних і консервативних українців. Сотні вихованців шкіл, пройнятих духом національних традицій, а також обізнаних із західноєвропейською наукою, ставали мандрівними вчителями, розходилися по містах і селах у пошуках заробітку. Крім сучасних знань, вони несли почуття власної гідності й непримиренності та свободи.

Після Хрещення Русі 988 року, наступна точка біфуркації — 1597 рік. Ця дата пов’язана з укладенням в 1596 р., після Брестського собору, церковної унії. Це достатньо суперечлива дата для українського народу. З одного боку це дало змогу зберегти в умовах латинізації та полонізації слов’янську мову богослужіння й обряди православної церкви (у греко-католиків). Унія стала своєрідним засобом захисту української мови, створила умови

для появи національної інтелігенції. Було відкрито уніатські школи, що орієнтувалися на західну педагогіку, але навчалися в них українською мовою. З іншого боку, серед українського населення вони не набули популярності і слово “уніати” часто ставало синонімом зради.

Але, сам факт того, що існує друга точка біфуркації перетину загальноцивілізаційних процесів та процесу історичного розвитку українського народу повинна наводити на роздуми про нашу роль та призначення

Стадії розвитку України закономірно переплітаються з цим числовим рядом, і показують суттєву роль українського народу у духовному християнському розвитку світу. Щоб проаналізувати наскільки це погано чи добре, зазначимо, що “християни знайшли заступника в імператорі Константані (312—337), який перейшов у християнську віру, чим, очевидно, підготував наступну точку біфуркації — 377 рік. Вважаємо, що ця біфуркація відбулася близько 380 року, коли імператор Феодосій (379—395) оголосив ортодоксальне католицьке християнство офіційною релігією римської держави. ... Йдеться про покликання Мухамеда на пророка у віці 40 років (народився 570 року) в гірській печері Гхар Хіра. Вважається, що одкровення приходили до Мухамеда приблизно від 610 року до його смерті у 632 році. Мухамедова проповідь — що немає іншого Бога, окрім Аллаха — мала великий успіх” [14, с.124-125]. Отже, всі попередні точки біфуркації пов’язані із запереченням попереднього догмату. Напрошується висновок — український народ із своїм природженим прагненням до свободи повинен вийти із всіх релігійних догматів, залишаючи культ свободи та істинної християнської любові.

Повинна зародитись “нова” ідеологія першохристиянства, в якій основними “догматами” були свобода і любов у високому духовному її розумінні. Під цими догматами мається на увазі слідування тільки за своїм серцем без будь якого зовнішнього примусу та заперечення будь якого сліпого наслідування догматам, “символам віри” та прийнятим стереотипам. Українська духовність повинна народитися із “пшеничного зерна” — Ісуса Христа. Він своєю смертю дав початок “церковній рослині”, листочками якої є деномінації течії та напрямки християнського світу, але плодом, який приносить ця рослина, повинно бути теж саме “пшеничне зерно”, тобто чиста вільна від домішок християнська любов.

Вивільнення із рамок соціальності, підштовхнуте розумінням нікчемності біологічного і соціального. Смерть поста-

вить всіх на коліна. Як засвідчує писання початок мудрості — страх перед Богом. Нема заради чого жити крім любові.

За Чепую М. – Л. А “людина духовна народжується в результаті кризи дорослості... Відбувається пошук нового — духовного — сенсу життя, в результаті чого втворюється новий образ “Я”, переосмислюється мета життя, коригуються всі вектори власної життєдіяльності. В разі успішного виходу з кризи людина має всі шанси реалізувати власну соборність. За сприятливих зовнішніх (соціальне середовище) та внутрішніх (особистісні якості, що сприяють продовженню інтелектуального розвитку) обставин виникають необхідні умови для розвитку синтезованого інтелекту і мудрості” [14, с.115].

Український нард вступив у період боротьби в духовному плані. З урахуванням призначення українського народу — бути вільним, це відхід у тому числі і від будь яких релігійних стереотипів та конфесій та визнання християнських ідеалів свободи та любові як добровільного вибору кожної людини.

Закони життя настільки ж гуманні, наскільки й нещадні. У створенні нової якості життя на Землі братимуть участь і виживуть лише ті народи, які будуть здатні пред’явити світові моральність і духовність, терпимість і працелюбність, а головне — нові ідеї. А світ так цього потребує. Наша філософія — “філософія серця” Г.С. Сковороди. Весь світ намагається навчитися “думати серцем”, а ми це робимо впродовж віків, навіть коли це було “не модно”.

Отже, через своє “я”, через усвідомлення України як часточки свого “я”, а себе самого - як часточки України, народжується найсильніша національна ідея для особистої мотивації кожного.

Україна, по суті, — країна, в якій поєднано всі привхідні умови для вироблення й відпрацювання певної нової моделі. І це твердження — не український шовінізм чи месіанські фобії. Це — констатація факту. Процес взаємопроникнення культур, ідеологій, філософій, релігій, економічних устроїв — неминучий. Саме в цьому напрямі рухається людство — у напрямі синтезу матеріального і духовного, ідеалістичного і прагматичного, синтезу ідеології Західної й Східної цивілізацій.

Історична місія України — стати країною миру й соціальної гармонії, і водночас мостом і брамою між східною й західною цивілізаціями.

Талановиті українська претера, мислитель, філософ, педагог, політик, громадський діяч, який вніс великий внесок у розвиток української нації, що її віками витісняли з життя шляхом фізичного знищення, духовної експропріації, генетичних мутацій, цілес-

прямованого перемішування народів на її території, внаслідок чого відбулася амнезія історичної пам’яті і якісні втрати самого національного генотипу ... Велике диво, що нація на сьогодні ще є, вона давно могла б знівелюватися й згинути. Фактично це раритетна нація, самотня на власній землі у своєму великому соціумі, а ще самотніше в універсумі людства” [5, 30].

Дійсно, велике диво, що нація на сьогодні ще є. Сучасний світ це інформаційне суспільство, в якому той панує, хто керує розумом і свідомістю людей. У цьому світі ми підходимо до нової точки біфуркації і нам “допомагають” у цьому. Нам активно нав’язують чужі ідеології та релігії. Здійснюють культурну експансію та диверсії (російська мова, американський спосіб життя), все це проводиться з метою поширення своїх культурних ідеалів і принципів серед населення інших країн, що, з одного боку, приводить до встановлення моральної і матеріальної залежності других від перших, а з іншого боку - сприяє порушенню устояних культурно-етичних представлень у суспільстві, приводить до деградації національної свідомості.

Як не парадоксально, а для України закономірно: чим біле грошей виділяють держави для інформаційно-психологічної війни проти України, тим швидше пробуджується вільна національна свідомість наших громадян.

Те, що зараз відбувається на території України, нагадує хаос (часта зміна урядів, суперечлива зовнішня політика). Але “хаос є необхідним для виходу складної системи на одну з можливих структур-атракторів у момент нестійкості цієї системи, тобто, у точці біфуркації, початку розгалуження шляхів еволюції системи. Хаос лежить в основі механізмів поєднання відносно простих структур у складні, механізмів узгодження їхньої коеволюції” [14, с.121]

Виходячи з проведеного аналізу ролі українського народу в світових процесах необхідно зазначити такі висновки:

1. Для нашого народу фактор “фронтирності” не зникне доки поки ми не звільнимся від прихованого нехтування своїми істинними можливостями свободи та духовності, ми не зможемо вирішити ні зовнішні проблеми - насилля та війни, так і внутрішні, виникаючі в нас психічні та емоційні страждання.

2. Для України існує шлях до духовної еволюції, що відбувається природнім шляхом. Від особистої духовної еволюції до національної.

Український народ вступив у період боротьби в духовному плані. З урахуванням призначення українського народу — бути вільним, це відхід, у тому числі і

від будь-яких релігійних стереотипів та конфесій та визнання християнських ідеалів свободи та любові як добровільного вибору кожної людини. Тільки така пози-

ція дає можливість стати індивідуальністю, яка зможе протистояти сучасним інформаційно-психологічним технологіям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. – М.: АПН, 1960. – 500 с.
2. Загальна психологія: Підруч. для студентів вищ. навч. закладів / С.Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко, В.О. Соловієнко; за заг. Ред. акад. С.Д. Максименка. – К.: Форум, 2000. – 453с.
3. Клименко В. В. Как воспитать вундеркінда. – Харьков: Фолио, 1996.
4. Клименко В. В. Норми розвитку глибинних психічних явищ // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. За ред. С. Д. Максименка. - К.: Нора-прінт, 2004. – Вип. 24. – С. 141 – 156.
5. Костенко Ліна. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала. – Київ.: Академія, 1999. 32с.
6. Липинський Вячеслав. Релігія і держава в історії України.— Накладом видавництва корпорації "Булава". — Нью Йорк, 1956. - 111с.
7. Моргун В. Ф. Моністична концепція багатовимірного розвитку особистості // Психолог. – 2003. – №20 – 32с.
8. Пачовський Василь. Світова місія України. — Перемишль: Краса і сила, 1933. - 16 с.
9. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості в онтогенетичному вимірі // Психологія суб'єктної активності особистості. К., 1993. – С.94-97.
10. Фрейд З. По ту сторону принципа удовольствия // Избранное. - М.: ВТИ, 1990.- С. 399-443.
11. Чепан М.-Л. А. Окцидентально-орієнтальне тло української етнопсихогенези // Актуальні проблеми психології. Т. 2, Ч. 1, 2002. - С. 169-178.
12. Чепан М.-Л. А. Витоки української національної ідеї // Актуальні проблеми психології. – Том I. – Ч. 2.: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К., 2001. – С. 134 – 140.
13. Чепан М.-Л. А. Історико-психологічні аспекти формування української національної самосвідомості // Загальна та педагогічна психологія. Том V., – Ч. 6. – К., 2003. – С. 308 – 317.
14. Чепан М.-Л. А. П'ять великих таємниць історичної психології. – К., 2005. – 128 с.
15. Чепан М.-Л. А. Психосинергетичні моделі розвитку людини // Психологічні проблеми суспільства епохи трансформації: Матеріали українсько-польської конференції. – Львів, 19 – 21 вересня 2003 року. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – С. 78 – 79.
16. Чепан М.-Л. А. Розвиток людини як результат диференціації та інтеграції психічних процесів // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. Наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2003. – Т. V. – Ч. 2. – С. 284 – 291.
17. Чепан М.-Л. А. Самореалізація людської самості: віковий аспект // Людина у світі духовної культури: Матеріали міжнародної наукової конференції 17. - 18.05.2002. – К., 2002. – С. 50 – 52.
18. Чепан М.-Л. А. Україна – “Золоті Ворота” Сходу і Заходу: психологічні підстави українського месіанізму. Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Т.V. – Ч.7. – Київ, 2003. – С. 297 – 309.
19. Чепан М.-Л. А. Шлях від народження до смерті: осмислення сутнісних рівнів людського розвитку // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка – Київ. – 2001. Т. III. – Ч. 2. – С. 31 – 40.
20. Эммонс Р. Психология высших устремлений: мотивация и духовность личности. – М.: Смысл, 2004. – 416 с.
21. Эриксон Э. Идентичность: Юность и кризис. – М., 1996. – 344 с.